

korai aktiv lendület. (Ő költő, tisztán élj te most, mint széljárta havasok akkor... s olyan keményen is, mint sok sebotól vérző nagy farkasok.) A *Lábadózó szél* és az *Ujnoid* című kötetek ötletszerűen reivillanó, megrepő szimbólumai ebben a kötetben már feloldódva szétáradnak s egy teljes vers benső lüktetését adják. (*Elégia*) Radnóti vers-alakító készsége megnőtt, de a régi, ifjú tüzi szimbólumok hitteljes izzása már alig csillan. A költő eddigi verseinek igen jellemző vonása az exaltáltan éles ellentétű, paradoxont suroló hasonlat. Hasonlatai az új kötetben mindjobban idomulnak líránk klasszikus hagyományaihoz. Verse természeti képek ritmusában fejlődik és ezek ép' azért sajátos zamatúak, mert nem rurális lényből törnek fel, hanem urbánus költői lélek alakítja őket, sokszor már-már barokkos dísszé. Legfinomabban formált versei már nem azok, amelyekből a félelmes háborús aktualitás élménye oldódik költeménnyé, hanem az önmagukon elfelejtkező lírai hangulatok szülöttjei: a *Himnusz*, a *Bizalmas ének és varázs* első két darabja, a Kosztolányi költészetének is diszére lehető *Déltől estig* első darabja, a tökéletes víziójú *Hajnal*. Olvassuk csak el a *Hajnal* című vers harmadik szakaszát:

*Harsány fűrtökben lóg a fény s a táj
sok ág-bogán ökörnnyál lengedez,
ragyogva lép az erdő szerteszét,
lépte vidám és egyszerre lenge lesz.*

Radnótiból az enfant terrible kiveszett. Ezt a vonást József Attila égette a legfiatalabb magyar költészetre és egyedül ő tartotta meg. Helyébe a férfi költő lépett. Erről tanuskodnak lerögződő, elmélyülő versido- mai s a tartalom amaz őszinte kifejezése, melyből kitűnik, hogy a költő, mint társadalmi lény is elért reális önmagához: a szép előtt feltáru- kozó, az ember fenyegető, veszedelmeket fájdalmaszó humanista érzékeny- séghez. Jól példázza Radnóti, hogy a polgári osztály szellemi embere osz- tálykötöttségeiből csak akkor nőhet ki, ha szemléletében a legteljesebb mértékben átlényegül. Sajnáljuk Radnóti tüzes fiatalságának hunyát, de hisszük, hogy megmarad a haladó magyar költészet művelőjének s nem fenyegetik elnyeléssel a magyar Parnasszus áldatlan bozótjai.

(Méliusz József)

A „TÜZES KEMENCE.“ „L'Histoire — c'est le roman de l'humanité; le roman — c'est l'Histoire de l'homme“ (a történelem az emberiség re- génye; — a regény az ember történelme) — mondja egy bölcs francia. Ez persze, ma már maradi regényfelfogás, mert kizárja az aktualitást, az állásfoglalás kritériumát a regény fogalmából. De magában foglalja a nagy, polgári regény legszebb hagyományait, amelyek jegyében a re- gényírás óriásai, *Stendhal*, *Balzac*, *Dickens*, *Tolstoj*, *Thomas Mann* legna- gyobb remekműveiket építették. Berde Mária könyvének megértéséhez és megítéléséhez, (mivel nem volna igazságos olyan követelményeket tá- masztani, amelyek tulmennek és kívül esnek az író egész élet- és iroda- lomfelfogásán) maradjunk meg ennél a régebbi regény meghatározásnál.

„Az ember történelme“ — legyen, főleg két szempontból: 1. minde- nekelőtt abban az értelemben, hogy a megirt élet (emberek, felfogások, problémák, összeütközések) *elmúlt időből való*, azokon író és olvasó rég *túl van*, azokat a visszaemlékezés és higgadt mérlegelés letisztultságával éli vissza; és 2. abban az értelemben, hogy legfőbb tárgya az ember, az élő ember a maga élő környezetében. — A *Tüzes kemence* éppen ez vol- na: az a kör, amelyen belül a korszerű viszonyok, kor-eszmék és kor-er- kölcs tűzésében a kor (az *akkor*) emberei sülnek, *akkori* jellemükkel, fel- fogásukkal, érzésvilágukkal, boldogságukkal és ellentmondásaikkal.

Berde Mária Tüzes kemencéje is a könyv egész első bemutató részében így rajzolódik elénk. Szeles történelmi vásznon megjelennek és mind közelebb jönnek egy letűnt kor szebbnél-szebben megrajzolt alakjai, egy háború előtti Muresmenti zsentrikuria lakói, ismerőseink és mégis eredeti figurák a késői ferenczjóska időből... Az a szolid életű és kedélyű jó földesuri özvegy, aki miután egy alispánt és más beamtert nevelt a vármegyének, hazának, nemcsak biztos kézzel vezeti a maradék földbirtok minden ügyét, hanem a gyermekek, unokák, vendégek és cselédnép erkölcsi létének is irányítója, akiket különben „hajnali kalácsok“-kal, reggeli lángosokkal és saját kompozíciójú ebédekkel hizlal; az a városba szakadt alispán fiú, aki nagyságos címével és rangjával, valamint finnyás nagyuri nejjével kinőtt a falusi körből és mégis egyedül ért igazán „a nép nyelvén“ s gazdasági kérdésekben is a super-arbiter szerepét töltheti be; egy árva unoka, testvérpár, amely a nagyanyai otthon melegében a forró szerelem reménytelenségébe nő bele, gyanútlanul; nyaraló gyermekek vad csapata, „az indiánok“, egy „mokány-tehén“ cselédleány, aztán egy különös pár a csinos, kikapós Szia és ellensége a rut, rabbiátus paraszt-szakácsné, végül egy okos kandur is, „Cilinder“, aki „elemista régula szerint“ rakja fel a mancsát... A leírás sajátos levegője és az író modorosságában tősgyökeres színes stílusa, amely Berde-nél már annyi szépség és jónak vált kerékkötőjévé, csak emeli a mű súlyát és nagy dolgok sejtetőjévé lesz. Ami eddig nyugtalanító, az a beállítás bizonyos egyoldalúsága: csupa jó ember és általában csupa jó élet, alles so schön und gut... Annyira minden rendben van, hogy az olvasó már kicsit félve várja a mese, az akció feltárulását, valami mindent felforgató kataklizmát. Általában várható a kör olyan kiszélesedése, a történet olyan alakulása, mely az akkori idők már ismert rettenetes ellentmondásainak megismeréséhez és megértéséhez vezet és feltár előttünk valamit a bekövetkezett világpusztulás nagy titkából is... Sajnos ez nem következik be. A társadalmi lényeg, mely a valóságban minden történés rugója, a regényben rejtve marad. A regény horizontja hirtelen leszűkül és mire a nagy változások („ó, nem a regényben, csak a történelmi valóságban“) bekövetkeznek és a regény meséje beindul, már csak egy szerelmi trióval maradunk, az említett unoka-testvérpár tragikusan reménytelen szerelmével és a leánynak egy harmadikhoz, a „komoly parti“-hoz való férjhezmenetelével. A baj — az unokatestvérek reménytelensége — még csak nem is származik valami mélyebben járó társadalmi adottságból, általában nem származik semmiből, legfennebb abból a kis tényből, hogy a fiú egy évvel fiatalabb és nem „parti“, s abból a több, mint nyárspolgári „erkölcsi“ felfogásból, hogy „így van, mert így kell annak lennie“...

Aztán valami nagyon szomorú dolog következik — nem annyira a szereplőkkel, mint inkább a regénnyel és írójával... A férj (a „parti“), hadi fogságba kerül és az asszony bizonyos, elég megható drámai átmenetek után egyszer, egyetlen egyszer és azt se teljes akarattal és felelősséggel a szerelmes unokaöccs karjaiban találja magát, mondjuk, az övé lesz; aztán a fiú rögtön a frontra megy, azt hinnők, a halált keresve, de nem, egyszerűen „Isten kezébe tette le sorsát“ és hamarosan elesik. A szereplőkkel ennyi történik és ezzel végük is van. Ettől — körülbelül a könyv közepétől — kezdve a történet egyetlen szálacskává vékonyodik, az olvasó teljesen egyedül, teljesen négy szemközt marad a nővel és botlásával, sőt, ami még szomorúbb: a szerzővel csupán, aki százegynehány oldalon *Tisztítóűz* címen, (amely rég nem a tüzes kemence többé) elmondja, vagy elmondhatja a tisztességes asszony egyszeri véletlen botlásának ret-

tenetes lelki következményeit... A kérdés, amelyre a szerző állítása szerint a hősnő még évek múlva is visszatért férjével való boldog házasságában is, feleletet kér: „nem tartasz-e engem méltatlan bitorlónak boldogságomban?” Amikor ezen valahogy túlkerülünk, szerző szerint a „tragikum kettős meredélye felett csudamód átsuhanunk“ azzal, hogy „a bűnökben már bennük foglaltatik a büntetés“, az egész kezdődik előlről azzal, hogy is történt, hogy is történhetett meg. Megtudjuk: a szerző állítja, hogy a dolog legalább nyolc-tíz igen hathatós mentséggel és egészen ártatlanul ment végbe. És mégis: „Vajjon átcikázott-e rajta (az ifju szerelmesen), hogy a testinél mennyivel nagyobb, mily hosszú időn át gyógyulatlan lelki sérülés lesz az, amit érette magamon ejtek?”

És kezdődik, ha igaz a hosszú vezeklés, „imádkozás érte“, „szolgálni a férjet, tiszta szivemből“, „kivezeklem bocsánatát, felbillentem hozzávaló cselekedeteim mérlegében a bűnömmeel terhelt serpenyőt“ — és „asszonynak nincs indítóoka és enyhítő körülménye“ és egy könny, amelyben „ki van teregetve az én bűnöm“ és „ujra széléig jutottam az örvénynek“, és szublimát-pasztyillák, amelyeket a bűnös mégse vesz be és egy „tisztító tüzes éjszaka“ és a „belém fészkelte ördög“ és megint „füstbement szándékom, amely... kitararította volna életem csuf sebét“...

Az olvasó, aki a valóságos életben élő ember és nem az író konstrukciója, csalódottan dobná már a sarokba a könyvet és álszent tanulságait, mert most már nemcsak az a bosszantó, hogy egy élő regény helyett rég túlélt élet- és lélek-szemlélet hulláival zárták össze, amelyeket, mint egészen mai élményt élesztgetnek szeméi előtt, hanem az is, hogy az író — mintha a valóság-tartalommal együtt az elbeszélés legelemből szabályait is sutba dobta volna, — egyszer-kétszer már megirt és befejezett dolgokat kezdő dilettáns módjára „de, hogy is volt csak?“ fordulattal újra és újra kezd. Az olvasónak kétségbe kell esnie: lesz-e már vége ennek?

A vége a trgaédiának, az író szerint az, hogy a bűnös nő teherbe esik és remélheti Istennek, ha nem is bocsánatát, (ó, nem! Isten „nem avathatja érettem törvényé a csalást“) — de legalább „elnézését“ (?). Az olvasó lelkében viszont semmi más nem marad, mint a mélységes csalódás. Még a stílus eredeti tömörsége is, amely a valóság-ábrázolásban a feszültséget olyan szerencsésen növelte, bántóan nagyképűnek érződik ott, ahol az ál-lelkitusák felpuffasztását szolgálja...

Berde Mária *Tüzes kemencé-jének* egyetlen tényleges, bár negatív tanulsága, már az íróműhely számára adódik: ime így jár az, aki bármilyen köz- vagy privát érdek szempontjából — letér a valóság útjáról. Igazolódik a régi igazság, hogy a művészetben minden erőszak megbosszulja magát. Legkeserűbben a valóságon elkövetett erőszak. A példán okulhat minden író és okulhat maga Berde Mária is.

Köves Miklós

EGY GIORDANO BRUNO REGÉNY. Giordano Bruno élete a tényekhez ragaszkodó rideg elbeszélő kezeigységében is izgalmas regény. Egyik-másik filozófiatörténész megállapítása szerint nem annyira művei, mint inkább élete tették halhatatlanná, aki az egyserpenyős világnézet hirdetésével a legnagyobb hatású bölceletnek nyitotta meg kapuját. Élete hősi. A spanyol inkvizíciót legféltlenebb szellemi és lelki parancsuralmának idején Európa kulturközpontjait bejárva hirdeti igazságait. Az emigránsok örök portréja él benne. Rajongó, aki egész lelkével az igazságot szomjúhozza. „A heroikus ember tisztában van azzal, hogy a legfőbb értékeket csak harccal és szenvedéssel lehet elérni.“ Hősi hevület sarkalja. Szinte